

Nâyî Osman Dede'nin Hicaz Mevlevî Âyini'nin Güfte Tahlili ve Biçim Özellikleri

Nâyî Osman Dede's Hicaz Mevlevî Ayin Stylistic Analysis and Format Features

Ahmet Çalışır

Doktora Öğrencisi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Türk Müziği Devlet Konservatuvarı, Konya Türkiye
Ph.D Student., Necmettin Erbakan University, Turk Music Conservatory, Konya, Türkiye
ahmetcalisir@gmail.com | <https://orcid.org/0000-0003-0025-9218>

Article Type / Makale Tipi

Research Article / Araştırma Makalesi

DOI: 10.31591/istem.1460132

Article Information / Makale Bilgisi

Received / Geliş Tarihi: 27.03.2024

Accepted / Kabul Tarihi: 19.05.2024

Published / Yayın Tarihi: 30.06.2024

Cite as / Atıf: Çalışır, Ahmet. "Nâyî Osman Dede'nin Hicaz Mevlevî Âyini'nin Güfte Tahlili ve Biçim Özellikleri". *İstem* 43 (2024), 289-310. <https://doi.org/10.31591/istem.1460132>

Plagiarism / İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. / Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Copyright / Telif Hakkı: "This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License. Authors retain the copyright of their works published in the journal, and their works are published under the CC BY-NC 4.0 license. / Bu makale Creative Commons Atıf-GayriTicari- 4.0 uluslar arası Lisansı altında lisanslanmıştır. Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC-BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanır."

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/istem>

Nâyî Osman Dede'nin Hicaz Mevlevî Âyini'nin Güfte Tahlili ve Biçim Özellikleri

Öz

Nâyî Osman Dede, 17. yüzyılda (1652-1730) İstanbul'da yaşamış, Arapça, Farsça, mûsikî, edebiyat ve tasavvuf tahsil etmiş, 1780 yılında Galata Mevlevihânesi'nde Neyzenbaşı, 1698 yılında Galata Mevlevihânesi postnişini olmuş mûsikî tarihimizde kutbunnâyî unvanı ile meşhur olmuş önde gelen bestekarlarımızdandır. Şâirliği de bulunan bestekârın saz eseri, yürük semâî, na't, mi'râciye ve Mevlevî âyini (dört adet) formundaki eserleri günümüze ulaşmıştır. Mevlevî âyinleri, güfteleri genellikle Hz. Mevlânâ'nın eserlerinden alınarak Türk mûsikisi makam ve usullerinde kendine özgü beste biçimleri olan ve selam adı verilen 4 bölümden oluşan, mûsikîmizin günümüzde icrâ edilen en büyük formları durumundadır. Bu çalışmada mûsikî tarihimizde ve külliyyatımızda önemli bir yer tutan Hicaz Âyin-i Şerifin her selâmının güfteleri vezin bakımından incelenmiş, çoğunlukla Farsça olan güfteler kaynaklarına da yer verilerek Türkçeye tercüme edilmiştir. Ayrıca form yapısının ortaya konulması bakımından eserin biçim tahlili yapılarak Mevlevî âyinlerinin form özelliklerini ve mûsikîmizin diğer formlarının oluşumuna katkılarını ortaya koyan önemli sonuçlara ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mevlânâ, Mevlevîlik, Mevlevî Âyini, Nâyî Osman Dede, Hicaz Âyin.

Nâyî Osman Dede's Hicaz Mevlevî Âyin Stylistic Analysis and Format Features

Abstract

Nâyî Osman Dede lived in Istanbul in the 17th century (1652-1730). He studied Arabic, Persian, music, literature and Sufism that became the Neyzenbaşı at Galata Mevlevî Lodge in 1780 and became the postman of Galata Mevlevî Lodge in 1698. He became famous in our musical history with the title of Kutubunnâyî. He is one of our leading composers. The works of the composer, who was also a good calligrapher and poet, in the form of instrument compose, Yürük Semâî, Na't, Mi'râciye and Mevlevî Rite (four pieces) have survived to the present day. Mevlevî rituals and lyrics are generally based on Hz. Mevlânâ's works, it is the largest form of our music performed today, consisting of 4 parts called selam, which have unique composition styles in the modes and modes of Turkish music, taken from the works of Mevlânâ. In this study, the lyrics of each greeting of the Hicaz Âyin-i Şerif, which has an important place in our musical history and corpus, were examined in terms of meter and the lyrics, mostly in Persian, were translated into Turkish by including their sources. In addition, by analyzing the form of the work in order to reveal its form structure, important results were reached revealing the form characteristics of Mevlevî rites and their contributions to the formation of other forms of our music.

Keywords: Mevlânâ, Mawlawiyah, Mawlawî Âyin, Nâyî Osman Dede, Hicaz Âyin.

Giriş

İslam tarihinde zikir maksatlı oluşturulan bütün tarikatlerin kendilerine mahsus bir mûsikî ve devran yapısı vardır. Nakşibendîlerin “hatm-i hâcegân”, Kadirîlerin “devran”, Halvetîlerin “darb-ı esmâ”, Sa'dî ve Rıfâîlerin “zikr-i kıyam” diye adlandırdıkları bu zikrullah yapısı, Mevlevîlikte bir ritüel halini almış ve zaman içerisinde günümüze ulaşan özgün haline kavuşmuştur.

Mevlânâ Muhammed Celâleddin Rûmî (k.s.)'nin vefatından sonra müesseseleşen ve O'nun Mevlânâ sıfatından ilhamla isimlendirilmiş olan Mevlevî tarikatında Semâ' esnasında icra edilen tekke mûsikî formuna Mevlevî âyini denir.

Mevlevî Âyinleri, günümüzde asırlar süzgecinden geçerek oluşmuş beste özellikleri ve yapıları korunarak icra edilen Türk mûsikîsi formlarının en büyüğüdür. Âyinler, selâm adı verilen 4 hânedan oluşur. Mevlevî âyini (mukâbele-i şerife) Hz. Mevlânâ'nın belli bir usule bağlı olmaksızın tamamen vecd hali ile yapmış olduğu semâ'nın sonradan birtakım kâidelere bağlanması ile oluşarak “Mevlevî Mukâbele-i Şerifesi” adı ile anılmıştır. Semâ ritüeline eşlik maksadı ile bestelenmiş olmasına rağmen, zaman içerisinde, semâ'ı ve mukâbele'yi de ifade/işaret edecek şekilde Mevlevî âyini ismi kullanılır olmuştur.

Tekke ve zaviyelerin kapatılmasına kadar geçen süre zarfında bestelenmiş, icra edilmiş ve dahi meydan görmüş âyinlerin tetkikinde görülmektedir ki, eserlerin güftelerinin büyük çoğunluğu Hz. Mevlânâ'ya âit olmakla beraber, başka şairlere ait şiirlerin de bulunduğu ve hatta tamamı ile güftenin Hz. Mevlânâ'ya ait olmadığı âyinlere de rastlanılmıştır. (Hasan Nazif Dede'nin Sûzinâk Âyini'nde olduğu gibi)¹

Mevlevî Âyinlerinin güfteleri çoğunlukla Hz. Mevlânâ'nın Mesnevî ve Divân-ı Kebîr'inden olmakla birlikte, zaman zaman bazı Mevlevî şairlerin (Sultan Veled, Ulu Ârif Çelebi, Ahmet Eflâkî, Dîvâne Mehmet Çelebi, Gavsi Dede, Şeyh Gâlib gibi) şiirlerine de yer verildiği görülür.²

Kaynaklarda verilen bilgilere göre Mevlevî âyinlerinde çoğunlukla Hz. Mevlânâ'ya ait güftelerin kullanılması önemli bir gelenek ve kuvvetli bir teâmüldür. Ancak, Hz. Mevlânâ'ya ait zannı ile ona atfen kullanılan güfteler olduğu gibi,³ Mevlevî ya da meşrebleri bilinmemesine rağmen Mevlevîlik nisbet edilen şâirlerin de güftelerine yer verilmiştir.

Mevlevî âyinleri, mutriban (mûsikî icra heyeti) tarafından icra edilir. Hz. Mevlânâ'dan esinlenmiş, Mevlevî veya Hz. Mevlânâ muhibbi bestekârlar tarafından bestelenmiş olan bu beste biçimi, Türk mûsikîsi asarının, birer defa bestelenmiş

¹ Timuçin Çevikoğlu, “Yasaklı Ayin - Haşim Bey'in Sûzinâk Âyini Şerifi, Bir Hayalin Peşinde _Klasik Türk Müziği Yazıları I”, *Edebiyat Ortamı Yayınları* 5 (2017), 27.

² Tuğrul İnancı, “Mevlevî Musikisi ve Mukabele âdâbı”, *Konya'dan Dünyaya Mevlana ve Mevlevilik*, ed. Nuri Şimşekler (Konya: Karatay Belediyesi Yayınları, 2002), 199; Ahmet Çalışır, *Mevlevî Âyinleri* (Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2016), 15.

³ Yılmaz Öztuna, *Türk Musikisi Ansiklopedisi* (İstanbul: National Education Publishing, 1974); Ahmet Çalışır, *Mevlevî Âyinleri*, 15.

olan “Mevlid ve Mîrâciye” formları -icra yerleri maksatları ve farklılıkları dolayısıyla- ayrı değerlendirildiğinde, bugün yaygın olarak icrası devam eden en büyük formudur.⁴

Hız. Pir’in mefkûre, hal, ilim ve de aşk meşrebinden mürekkebe bu husûsî müessese, bizzat oğlu Sultan Veled ile torunu Ulu Arif Çelebi zamanında oluşmuş, zaman içerisinde de sistemleşmiştir. Sultan Veled ve Ulu Arif Çelebi’nin kendi hallerinde semâ ettikleri bilinmektedir. Semâ’nın Hz. Mevlânâ’yı anmak maksadı ile belli prensipler dahilinde tören haline gelmesi, Mukâbelenin bir düzenli hale gelmesine zemin oluşturmuş ve semâ meclislerine de bir şekil verilmeye başlanmıştır. 15. Yüzyılda tekke ve medrese kavgalarının da oldukça yoğun yaşandığı dönemler olmasına rağmen 1421 yılında çelebilik makamındaki Pir Adil Çelebi tarafından bugünkü mânâ da düzenlenen mukabele-i şerife, daha sonra 1642 yılında Pir Hüseyin Çelebi tarafından, herkes tarafından kabul görmüş bir şekilde son halini almıştır.⁵

Belirli günlerde ve mekanlarda yapılan Mevlevî mukâbeleleri, İstanbul dışındaki tekkelerde genellikle Cuma namazından sonra yapılmıştır. İstanbul’da ise Cuma ve Salı günleri Galata, Cumartesi, Üsküdar Pazar, Kasımpaşa Pazartesi ve Perşembe, Yenikapı Çarşamba, Beşiktaş ve Bahariye Mevlevîhaneleri’nde mukabeleler tertib edilmiştir.⁶

Günümüzde Mevlevî Mukâbele-i Şerîfesinin icra ediliş şekli aşağıdaki gibidir.

- 1- Kur’ân-ı Kerîm.
 - 2-İtrî’nin Rast makamında bestelediği Na’t-ı Mevlânâ.
 - 3- Post taksimi (neyzenbaşının, na’tın makamından âyin makamına geçiş yapılan baş taksim)
 - 4- Peşrev, (Devr-i Veledî esnasında icra edilen 4 haneli eser).
 - 5- Birinci selâmı.
 - 6- İkinci selâm.
 - 7- Üçüncü selâm.
 - 8- Dördüncü selâm.
 - 9- Son peşrev ve son yürük semâî.
 - 10- Son taksim (sazlardan biri taksim yapar)
 - 11- Kur’ân-ı Kerîm.
 - 12- Mevlevî Gülbangi ve Selamlaşma (Gülbang akabinde şeyh efendinin semâzenler ve mutribanı selamlaması ile mukâbele sona erer).
- Âyin-i şerifler, bestelenişleri bakımından;
- a- Başlayış ve bitiş aynı makamda olanlar (Seyri de aynı makamdan olmak

⁴ Mevlid ve Miraciye formları için verilen kaynaklar incelenebilir. Mustafa İsmat Uzun, “Mîrâciye”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 42 Cilt (Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2020); Nuri Özcan, “Mevlid”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 42 Cilt (Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2004).

⁵ Mehmet Gönül, *Mevlevî Matbah-ı Şerîflerinde Mûsiki ve Semâ Eğitimi* (Konya: Selçuk University Sosyal Bilimler Enstitüsü, ts.), 34.

⁶ Mehmet Gönül, “Mevlevîlik ve Mûsiki”, *İstem* 5/10 (2007), 80.

kaydı ile)

b- Başlayış ve bitiş aynı makamda olanlar (Seyrinde başlangıç ve bitiş makamlarının dışında seyredenler)

c- Başlayış ve bitiş ayrı makamda olanlar (Seyri tamamen farklı ve hatta farklı âyinlerin bölümleri ile bitenler)

Mevlevî âyinleri mûsikîsi sanatımızın en büyük ve en sanatlı formu olarak kabul edildiğinden, Mevlevî âyini bestelemek bestekârlıkta bir zirve olarak kabul edilir ve bestekârı, sahib-i âyin olarak nitelendirilir.

Bestekarlık matematik yaklaşımı ile bir takım mûsikî cümlelerinin inşa edilmesi ile tamam olacak bir şey değildir. Dolayısıyla bir eserin bestelenmesi, bestelendiği formu tam anlamı ile aksettirebilmesi tamamen bestekârın mûsikî müktesebatının yüksek seviyede olması ile de doğru orantılı olmaz. Zira geleneğe uygun nitelikli bir âyin besteleyebilmek için o âyin formunu ve âyin formunda eserleri icra kaidelerince bilmek, hazmetmek gerekir. Şarkı, beste, kâr, ilahi, durak vb. fomlar kâğıt üzerinde tamam gibi görünseler de gelenekten yoksun olduklarında form özelliklerini yansıtmazlar. Kutbünnâyî Osman Dede âyin bestekarlığı konusunda temsil sanatkarlardan birisidir.

1. Kutbünnâyî Osman Dede ve Hicaz Mevlevî Âyin-i Şerifi

Neydeki üstün yeteneği sebebiyle "Kutbünnâyî " diye tanınan Osman Dede, İstanbul'un Vefa semtinde dünyaya gelmiştir. Süleymaniye Dârüşşifâsı baş hademelerinden Hacı İbrâhim Efendi'nin oğludur. Hüseyin Ayvansarâyî ve Hüseyin Vassâf onun Gelibolulu olduğunu, küçük yaşlarda öğrenim için İstanbul'a geldiğini söylüyorsa da, bütün tezkirelerde ve diğer kaynaklarda İstanbul'da doğduğu kaydedilmektedir. Çocukluğundan itibaren tasavvuf, edebiyat ve mûsikiye ilgi duyan Osman Dede, genç yaşlarında Galata Mevlevîhânesi şeyhi Mesnevîhan Gavsî Ahmed Dede'ye intisap etmiştir. Nefeszâde Seyyid İsmâil Efendi'den hüsn-i hat meşketmiştir. Ta'lik yazısını ve Farsça eğitimini; edebiyat ve mûsiki bilgilerinin yanı sıra ilk ney derslerini de Gavsî Ahmed Dede'den almıştır. 1680 yılında neyzenbaşılık görevine başlamıştır. Şeyhinin kızı Hatice Hanım'la evlenen Osman Dede, neyzenbaşılığı döneminde bestekârlık ve mûsiki nazariyatı konusunda da ileri bir seviyeye ulaşmıştır. Kendi adıyla anılan nota sistemini bulan Osman Dede aynı zamanda önemli bir bestekâr ve mûsiki nazariyatçısıdır Gavsî Ahmed Dede'nin ölümünün (1109/1697) ardından Galata Mevlevîhânesi meşihatına tâyin edilmiştir. Bu mevlevîhâne de şeyhlik yapan ve her biri tanınmış birer mûsikişinas olan Ali Nutkî, Abdülbâki Nâsır ve Abdürrahim Künhî dedeler Osman Dede'nin kızının çocuklarıdır.⁷

Tamamı aynı makamdan başlayıp aynı makamdan biten âyinler kategorisinden incelenen Nâyî Osman Dede'nin 4 adet âyin'i de Mevlevî âyinleri repertuvarında kaynak eserler olarak gösterilmektedir. Hicaz makamındaki âyin'i Şerif'in

⁷ Süleyman Erguner, "Nayi Osman Dede", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 2007), 33/462.

incelememsi bu bakımdan anlamlıdır.

1.1. Hicaz Mevlevî Âyini'nin Güfte Tahlili

Eserin güftesinin tahlili aşağıdaki tabloda verilmiştir. Tabloda her selam güftenin geliş sırasına göre önce sol sütunda güftenin günümüzde kullandığımız alfabeye göre yazımı ve aruz kalıbı, onun altına güftenin Farsça yazımı verilmiş, sağ sütuna güftenin şerhi yapılarak altına güftenin alındığı kaynak bilgisi sunulmuştur. Buna göre Hicaz Mevlevî âyinin güfte incelemesi şöyledir;

Tablo 1. Osman Dede'ye ait Hicaz Mevlevî âyinin güfte şerhi

HİCAZ ÂYİN-İ ŞERÎFİ (Beste: Nâyî Osman Dede, v.1142/1729)		
1.SELAM	Yâ men livâu aşkıke lâ zâle âliyâ Kad hâbe men yekûnû mine'l-aşkî hâliyâ Nâdâ nesîmü aşkıke fî enfûsî'l-verâ Ahyâkümû celâliyye celle celâliyâ <i>Vezni: Mef'ûlû fâilâtû mefâilû fâilûn [Muzârî]</i> یا من لواء عشقک لا زال عالیای (در اهتزاز است) قد خاب من یکون من العشق خالیای(هر که از عشق تهی باشد، ناامید است) نادی نسیم عشقک فی انفس الوری(نسیم عشق تو رو به انفس خلایق ندا درداد) احیاکم جلالی جل جلالیای(جلال من شما را زنده می کند و به شما جلال و جبروت میبخشد) حضرت مولانا/ دیوان کبیر/ جلد اول/ غزل 282/ ص 174	Ey aşkının bayrağı dalgalanan (güzel)! Yüceliğin dâim olsun. Aşkta habersiz olan kişi ondan kaçır. Aşk nesîmin, insanların nefislerine seslendi: "Sizleri celâlim diriltir, yüceldikçe yücelsin!" Hz. Mevlânâ, Divân-ı Kebîr, Cilt:1,Gazel:282, S:174⁸
	Kurretü'l-ayn-i men' ez can belî Mâh-ı bedrî gird-i mâ gerdan belî Sad hezâran âferin ber rûy-i tû Mî firisted hûri vü rıdvân belî <i>Vezni: Fâilâtün fâilâtün fâilûn [Remel]</i> قرة العين منى اى جان بلى ماه بدرى گرد ما گردان بلى صد هزاران آفرین بر روى تو مى فرستد حورى و رضوان بلى حضرت مولانا/ دیوان کبیر/ جلد ششم/ غزل 2896/ ص 170	Ey can! Evet gözümün nûrusun. Evet, bizim etrafımızda dolaşan dolunaysın. Hûri ve rıdvân da senin yüzüne yüz binlerce âferin gönderiyor, evet. Hz. Mevlânâ, Divân-ı Kebîr, Cilt:1,Gazel:2896, s:170
	Samt u cû u seher ü uzlet ü zikr-i be-devâm Nâ-temâmân-ı cihan râ bi-küned kâr-ı temâm Asl-ı in cümle kemâlât be-cüz mürşid nîst Sadr-ı sâhib-dil ü kâmil-sıfat ü bahr-âşâm <i>Vezni: Fâilâtün feilâtün feilâtün feilât (fa'lân)</i> <i>[Remel]</i>سمت او جو و سحر و عزلت و ذکر به دوام ناتمامان جهان را بکند کارى تمام	Sûkût, açlık, seher vakti (ibadet), halvet ve dâimî zikir, dünyadaki noksanları kâmil eyler. Bütün bu kemâlâtın aslı, gönül ehli, kâmil sıfatlı, denizler içen mürşid olmadan olmaz.

⁸ Mevlana Muhammed Celeleddin Rumi, *Külliyat Şems* (Tahran: Amirt Kebir, 1985), 174.

	اصل این جمله کمالات به جز مرشد نیست صدر صاحبدل و کامل صفات و بحر آشام لاادری Şevk-i hayâl-i dîst tenim cânı cân ider Sûd ü ziyân ü zevk ü gamı bî-nîşân ider Gâhî tebeşşüm ile selâmı temâm-i nâz Aşk âşinâyê secdeye âyet beyân ider Bir tâb var ki şu'le-i ruhsâr-ı yârda Cibrîlî aşk lem'asına dîdebân ider Vezni: Mef'ûlû fâîlâtü mefâîlû fâîlûn [Muzârî] شوق خیال دوست تنیم جان جان ایدر (شوق خیال دوست تنم را جان جان می‌کند) سود و زیان و غم بی‌نشان ایدر (سود و زیان و غم را بی‌اثر و نشان می‌کند) گاهی تبسم ایله سلامی تمامی ناز (گاهی تبسم و سلامی سراسر همه ناز از سوی معشوق) عشق آشینایه سجده‌ی آیت بیان ایدر (برای کسی که آشنای عشق باشد سجده‌ی واجبی همچون سجده بر آیات را ایجاب می‌کند) بیر تاب وار کی شعله‌ی روخساری یارده (آنچنان رخسار یار تابی آتشین دارد) جبراییلی عشق لمعه سینه دیده بان ایدر (که جبرئیل را دیده بان لمعات و شعله‌های عشق می‌کند) لاادری	<i>Bilinmiyor (Kaynaklarda kime ait olduğu bulunamamıştır)</i> Sevgilinin hayâlinin şevki bedenimi, canın canı yapar. Faydayı, zararı, zevki ve üzüntüyü etkisiz bırakır. Bazen de bir tebeşşüm ile naz dolu selâmı, aşk ehli için secdeye işaret olur. Sevgilinin parlayan yanağında bir ışık var ki Cebrâîl'i, aşkın parıltısına gözcü- luk yapar. <i>Bilinmiyor (Kaynaklarda kime ait olduğu bulunamamıştır)</i> Ezelde bana sevgilinin yüzüne karşı secdeyi takdir ettiler. O yüzden göğün zirvesine bayrağı diktim. Lâl dudağınla İsa (a.s.) gibi mucize göster de üzüntü- den dolayı yüz yıldır ölmüş olan birini dirilt. <i>Bilinmiyor (Kaynaklarda kime ait olduğu bulunamamıştır)</i>
لاادری	Dâdendem ez ezel secde ber-in rûy-i sanem râ Ber bâm-i felek bürdem ez an rûy alem râ Mu'ciz bi-nümâ ez leb-i la'let çü Mesîhâ Tâ zinde künî mürde-i sad-sâle-i gam râ Vezni: Mef'ûlû mefâîlû mefâîlû feûlûn [Hezec] داده‌اندم از ازل سجده بر این روی صنم را بر بام فلک بردم از آن روی علم را معجز بنما از لب لعلت چو مسیحا تا زنده کنی مرده صد ساله‌ی غم را لاادری	

2.SELÂM	Sultân-ı menî sultân-ı menî Ender-i dil ü can î mân-ı menî Der men bi-demî men zinde şevem Yek can çi şevad sad cân-ı menî Vezni: Fa'lün feilün fa'lün feilün [Mütedârik] Ey âşıkân ey âşıkân an kes ki bîned rûy-i ô Şûrîde gerded akl-i ô âşüfte gerded hûy-i ô Vezni: Müstefîlün müstefîlün müstefîlün müs- tefîlün [Recez] سلطان منى سلطان منى اندر دل و جان ایمان منى در من بدمى من زنده شوم یک جان چه بود صد جان منى حضرت مولانا، غزل شماره 3137 دیوان غزلیات ، جلد 7، ص 24	Sultânımsın, sultânımsın; cânımda, gönlümde imânımsın. Bana üflersen ben dirilirim. Bir cân da nedir? Yüz cânımsın. Ey âşıklar, ey âşıklar! Onun yüzünü görenin aklı karışır, huyu değişir. Hz. Mevlânâ, Divân-ı Kebîr, Cilt:7,Gazel:3137S:24
3.SELÂM	Hüsn yekî hasen yekî yâr yekî sühan yekî Rûh yekî beden yekî yâr yekî sühan yekî Yâr-ı dil-i hazin yekî tâ dem-i âteşin yekî Milket-i aşk u din yekî yâr yekî sühan yekî Ayn-ı heme ayan yekî mâni-i her beyan yekî Zikr-i dil ü zeban yekî yâr yekî sühan yekî Aşk u melâletem yekî sakm u selâmetem yekî Men' ü melâmetem yekî yâr yekî sühan yekî⁹ Vezni: Müfteilün mefâilün müfteilün mefâilün [Recez] حُسن یکى حُسن یکى یار یکى سخن یکى روح یکى بدن یکى یار یکى سخن یکى یار دل حزین یکى تا دم آتشین یکى ملکت عشق و دین یکى یار یکى سخن یکى عین یکى عیان یکى معنی هر بیان یکى ذکر دل و زبان یکى یار یکى سخن یکى عشق و ملالتم یکى سقم و سلامت یکى منع و ملائمت یکى یار یکى سخن یکى لاادری	Güzellik bir, güzel bir, sevgili bir, söz bir. Ruh bir, beden bir, sevgili bir, söz bir. Hüznü gönlün sevdiği bir, ateşli ah bir; aşk ve din mülkü bir, sevgili bir, söz bir. Her görülenin aslı bir, her ifa- denin manası bir; gönlün ve dilin zik- rettiği bir, sevgili bir, söz bir. Aşkım ve bıkkınlığım bir, hastalığım ve iyiliğim bir; kovulmam ve kınanmam bir, sev- gili bir, söz bir. <i>Bilinmiyor (Kaynaklarda kime ait oldu- ğu bulunamamıştır)</i>

⁹ Bu âyîn-i şerîfin notaları buraya kadar mevcut olduğundan, âyinin buradan itibaren ekseriya Abdürrahim Künhî Dede'nin, bazen de Musâhib Ahmed Âğa'nın Hicaz âyinleriyle tamamlanması âdet olmuştur. Ahmet Çalışır, *Mevlevî Ayinleri*, 158.

Ey ki hezâr âferin bu nice sultân olur Kulu olan kişiler hüsrev ü hâkân olur Her ki bugün Veled'e inanuben yüz süre Yoksul ise bay olur bay ise sultân olur <i>Vezni: Müfteilün fâilün müfteilün fâilün [Mün-serih]</i> ای که هزار آفرین، بو نیجه سلطان اولور (ای هزار آفرین این چگوننه سلطانی است) کولو اولان کیشیلر، خسرو و خاقان اولور (کسانی که بنده‌ی او شوند خسرو و خاقان می‌شوند) هر کی بوگون ولده اینانوبن یوز سوره (هر کسی که امروز به سلطان ولد باور داشته باشد و سر بر حکم فرو آورد) یوکسول ایسه بی اولور، بی ایسه سلطان اولور (اگر فقیر باشد ثروتمند می‌شود، اگر ثروتمند باشد سلطان می‌شود)	Binlerce tebrikler! Bu nasıl bir sultan- dır ki hizmetçisi olanlar, padişah olur. Bugün her kim (Sultan) Veled'e inanıp yüz sürerse, fakir ise bey olur, bey ise sultan olur.
Ey subh-i saâdet zi cebîn-i tû hüveydâ An hüs'n çî hüs'nest tekaddes ve teâlâ An cây ki cismest be küllî heme ismest An cây ki cânest ne ism ü ne müsemmâ <i>Vezni: Mef'ûlû mefâîlû mefâîlû feûlûn [Hezec]</i> ای صبح سعادت ز جبین تو هویدا آن حسن چه حسن است تقدس و تعالا شاه قاسم انوار/ دیوان اشعار/ غزلیات/ غزل شماره 3/ ص 34 آن جای که جسمست بکلی همه اسمست آن جای که جانست نه اسم و نه مسماست لاادری	Ey (sevgili)! Mutluluk sabahı, senin alnında görünmektedir.O güzellik, ne güzelliktir! Mübârek olsun ve yücelsin! Şah Kasım Envar, Divân, Gazel:3, S:34 Cismin olduğu yer, tamamen isimden ibarettir; canın olduğu yerde ise ne isim vardır, ne müsemmâ (isim almış nesne)
Çün bende nef nîdâ-yi şâhî mî zen Tîr-i nazâr an-çünan ki hâhî mî zen Çün ez hod u gayr-i hod müselleme geştî Bî-hod bi-nîşin kûs-i ilahî mî zen <i>Vezni: Mef'ûlû mefâîlûn mefâîlûn fa' [He-zec/Rub.]</i> چون بنده نه‌ای ندای شاهی می‌زن تیر نظر آنچنان که خواهی می‌زن چون از خود و غیر خود مسلم گشتی بی‌خود بنشین کوس الهی می‌زن حضرت مولانا/ دیوان/ رباعیات/ رباعی 1460/ ص 246	Mademki kul değilsin, padişahlığını ilân et; bakış okunu, nasıl diliyorsan öyle at. Mademki kendinden ve başkalarından kurtuldun, kendinden geçmiş bir halde ilahî kôsü çal.¹⁰
Men bâ tû cünânem ey nigâr-i Hotenî K'ender galatam ki men tüem yâ tû menî Nî men menem ü nî tû tüyî nî tû menî Hem men menem ü hem tû tüyî hem tû menî <i>Vezni: Mef'ûlû mefâîlûn (mefâîlû) mefâîlû feil [Hezec/Rub.]</i> من با تو چنانم ای نگار ختنی	Ey Hotenli güzel! Ben seninle o halde- yim ki ben sen miyim, sen ben misin bilemiyorum. Ne ben benim, ne sen sensin, ne sen bensen; hem ben benim, hem sen sensin, hem sen bensen.¹¹ Hz. Mevlânâ, Divân-ı Kebîr Rubâî n:1905,s:320

¹⁰ Mevlana Muhammed Celeleddin Rumi, *Külliyat Şems*, 246.¹¹ Mevlana Muhammed Celeleddin Rumi, *Külliyat Şems*, 320.

	کاندر غلطم که من توام یا تو منی نه من منم و نه تو توپی نه تو منی هم من منم و هم تو توپی هم تو منی حضرت مولانا/ دیوان کبیر/ رباعیات/ رباعی 1905/ ص 320	
	Mevlâye ene't-tâibü mimmâ selefâ Hel yukbelü övrü âşıkın kad telefâ În kâne nedâmetü sudûden ve cefâ Mevlâye afallâhu afallâhu afâ Vezni: Mef'ûlü mef'âilü (mef'âilün) mef'âilü feil [Hezec/Rub.] مولای انالتائب مما سلفا(مولای من! از آنچه در گذشته کرده‌ام تائیم) هل یقبل عذر عاشق قد تلفا(آیا عذر عاشقی که خود را از بین برده می‌پذیری) ان کان ندامت صدودا و جفا(پشیمانی من اگر نشانی از وجود و هستی من دارد) مولایی عفاالله عفاالله(مولای من! ای خدا مرا ببخش! مرا ببخش! مرا ببخش!) منسوب به مولانا	Ey Allah'ım! Geçmiş günahlarıma tevbe ediyorum. Kendinden geçmiş bir âşığın övrünü kabul eder misin? Benim pişmanlığım bile bir (varlık) ifadesi ve eziyet ise de ey Mevlâm sen affet, sen affet, sen affet!
	Kücâst mutrib-i dil tâ zi na'rehâ-yi salâ Der efkened dem-i ô der hezâr ser sevdâ Çü âfitâb-i cemâlet ber âmed ez meşrık Zi zerre zerre şinîdem ki ni'me mevlânâ Vezni: Mef'âilün feilâtün mef'âilün feilün [Müc-tes کجاست مطرب دل تا ز نعره‌های صلا درافکند دمی و در هزار سر سودا چو آفتاب جمالت برآمد از مشرق ز ذره ذره شنیدم که نعم مولانا لاادری	Gönül çalgıcısı nerede! Onun nefesi, "haydi" (diye) haykırıışlarından binlerce başı sevdaya düşürsün. Güneş gibi yüzün doğudan doğunca bütün zerrelere "Efendimiz ne güzel!" (sözünü) duydum. Bilinmiyor (Kaynaklarda kime ait olduğu bulunamamıştır)
4.SELÂM	Sultân-ı menî sultân-ı menî Ender dil ü can îmân-ı menî Der men bi-demî men zinde şevem Yek cân çi şevad sad cân-ı menî Vezni: Fa'lün feilün fa'lün feilün [Mütedârik] سلطان منی سلطان منی اندر دل و جان ایمان منی در من بدمی من زنده شوم یک جان چه بود صد جان منی حضرت مولانا، غزل شماره 3137 دیوان غزلیات، جلد 7، ص 24	Sultânımsın, sultânımsın; cânımda, gönümde imânımsın. Bana üflersen ben dirilirim. Bir cân da nedir? Yüz cânımsın.¹²
	HÎCAZ ÂYİNİ GÜFTESİNİN, BESTESİ BULUNAMAYAN KISMI	

¹² Mevlana Muhammed Celeleddin Rumi, *Külliyat Şems*, 24.

3.SELÂM	Gûşî ki be hak mest büved der heme cây Ô hiç suhan neş'neved illâ be Hudây V'an dîde k'ez ô nûr pezirêd ô rây Her zerre büved âyine-i dîst-nûmây Vezni: Meḡûlû meḡâîlû meḡâîlû feûl [Hezec/Rub.] گوشی که به حق مست بود در همه جای او هیچ سخن نشنود الا به خدای وان دیده کزو نور پذیرد و رای هر ذره بود آیینهای دوست نمای لادری	Hak ile mest olan kulak, hiçbir yerde Allah'tan başkasının sözünü duymaz. O'ndan nûrunu alan göz için her zerre, sevgiliyi gösteren ayna olur.
	Olduk yine biz secde-ber-i nâr-ı muhabbet Olmaz dilimiz beste-i efkâr-ı muhabbet Cân u dilimi eyler idim gamzene teslîm Mahrûmi-i gam olsa dil-i zâr-ı muhabbet Vezni: Meḡûlû meḡâîlû meḡâîlû feûlûn [Hezec] اولدوک یینه بیز سجده بر این نار محبت (باز بر این آتش محبت سجده کردیم) اولماز دلیمیز بسته افکار محبت (دردل ما بر روی افکار محبت آمیز بسته نمی‌شود) جان و دلیلی ایلر ایدیم غمزه نه تسلیم (جان و دلم را تسلیم غمزه ی چشمانت می‌کنم) محروم غم اولسا دل زار محبت (حتی اگر از غم محروم باشم و دلم زار محبت باشد)	Biz yine aşk ateşine secde eder olduk; (zaten) gönlümüz aşk düşüncelerine kapalı olmaz. Aşkdan inleyen gönlüm, gamdan mahrum olsaydı canımı, gönlümü yan bakışına teslim ederdim. Şah Kasım Envar, Divân, Gazel:3, S:34
	Ey subh-i saâdet zi cebîn-i tû hüveydâ An hüsn çi hüsnest tekaddes ve teâlâ Vezni: Meḡûlû meḡâîlû meḡâîlû feûlûn [Hezec] ای صبح سعادت ز جبین تو هویدا آن حسن چه حسن است تقدس و تعالا شاه قاسم انوار/ دیوان اشعار/ غزلیات/ غزل شماره 3/ ص34 An cây ki cismest be küllî heme ismest An cây ki cânest ne ism ü ne müsemmâst آن جای کهجاسمست بکلی همه اسمست آن جای که جانست نه اسم و نه مسماست لادری	Ey (sevgili)! Mutluluk sabahı, senin alnında görünmektedir. O güzellik, ne güzelliştir! Mübârek olsun ve yücelsin!¹³ Cismin olduğu yer, tamamen isimden ibarettir; canın olduğu yerde ise ne isim vardır, ne müsemmâ (isim almış nesne). Bilinmiyor (Kaynaklarda kime ait olduğu bulunamamıştır)

¹³ Seyyid Muinuddin Ali Envari Tebrizi, Hasan Nasırı Cami, "Tebrizi Envarı Şah Kasım", *Envarı Şah Kasım Tüm Eserleri* (Tahran: Mola, 2015), 34.

Men bâ tû cünânem ey nigâr-i Hotenî K'ender galatam ki men tüem yâ tû menî Nî men menem ü nî tû tûyî nî tû menî Hem men menem ü hem tû tûyî hem tû menî <i>Vezni: Mef'ûlü mefâilün (mefâilü) mefâilü feil</i> <i>[Hezec/Rub.]</i> من با تو چنانم ای نگار ختنی کندر غلطم که من توام یا تو منی نه من منم و نه تو تویی نه تو منی هم من منم و هم تو تویی هم تو منی حضرت مولانا/ دیوان کبیر/ رباعیات/ رباعی 1905/ ص	Ey Hoten'li güzel! Ben seninle o haldeyim ki ben sen miyim, sen ben misin bilemiyorum. Ne ben benim, ne sen sensin, ne sen bensin; hem ben benim, hem sen sensin, hem sen bensin.¹⁴
Men ez kücâ gam ü şâdî-i in cihan zi kücâ Men ez kücâ gam-ı bârân ü nâvidan zi kücâ Tû mürğ-i çâr-perî tâ ber âsüman bi-perî Tû ez kücâ vü reh-i bâm ü nerdüban zi kücâ <i>Vezni: Mefâilün feilâtün mefâilün feilün [Müc-tes]</i> من از کجا غم و شادی این جهان ز کجا من از کجا غم باران و ناودان ز کجا تو مرغ چار پری تا بر آسمان بپری تو از کجا و ره بام و نردبان ز کجا حضرت مولانا/ دیوان غزلیات/ غزل 215/ ص 134	Bu dünyanın kederi, sevinci nerede, ben nerede? Yağmurun, oluğun üzüntüsü nerede, ben nerede? Sen dört kanatlı kuşsun, göğün tâ üzerine uçar-sın; damın yolu, merdiven nerede, sen nerede?¹⁵
Kad eşrekatî'd-dünyâ min nûri humeyyânâ Ve'l-bedrû alâ sâkî ve'l-ke'sü süreyyânâ Es sabvetü îmânî ve'l-halvetü bostânî Ve'l-meşcirü nedmânî ve'l-verdû muhayyânâ Men (leyse) le-hû aynün yestabsıru an gaybin Fe'l-ye'ti alâ şevkîn fî hıdmeti mevlânâ <i>Vezni: Mef'ûlü mefâilün mef'ûlü mefâilün [Hezec]</i> قد اشرفت الدنيا من نور حُمَيَّانَا البدر غدا ساقى و الكأس ثريانَا الصبيوه ايمانى و الخلوه بستانى والمشجر ندمانى و الورد مُحَيَّانَا حضرت مولانا/ دیوان کبیر/ جلد اول/ غزل 267/ ص 167	Dünya, ateşimizin ışıyla aydınlandı. Dolunay bize sâki, Ülker de kadehimiz. Kalp temizliği inancımdır, yalnızlık bahçem, alev alev yanan ateş, kadeh arkadaşım; gül bahçesi de neşe yerimiz. Gayb âlemini göreceğ gözü olmayan, şevkle efendimizin huzuruna gelsin.¹⁶

¹⁴ Mevlana Muhammed Celeleddin Rumi, *Külliyat Şems*, 320.

¹⁵ Mevlana Muhammed Celeleddin Rumi, *Külliyat Şems*, 134.

¹⁶ Mevlana Muhammed Celeleddin Rumi, *Külliyat Şems*, 167.

4.SELÂM	Sultân-ı menî sultân-ı menî Ender dil ü can îmân-ı menî Der men bi-demî men zinde şevem Yek cân çi şevad sad cân-ı menî <i>Vezni: Fa'lün feilün fa'lün feilün [Mütedârik]</i> سلطان منى سلطان منى اندر دل و جان ايمان منى در من بدمى من زنده شوم يك جان چه بود صد جان منى حضرت مولانا، غزل شماره 3137 دیوان غزلیات ، جلد 7، ص 24	Sultânımsın, sultânımsın; cânımda, gönümde imânımsın. Bana üflersen ben dirilirim. Bir cân da nedir? Yüz cânımsın. Hz. Mevlânâ, Divân-ı Kebîr, Cilt:7, Gazel n: 3137, S:24
---------	---	--

1.2. Hicaz Mevlevî Âyini'nin Biçim Açısından İncelenmesi

Araştırmamızda yöntem olarak özgün bir model oluşturulmuş, şekillendirilen tablo üzerinde simge ve rumuzlardan hareket edilerek ihtiva ettiği anlamlar açıklanmaya çalışılmıştır.

Tabloda görülmekte olan kutucuklardaki her bir harf ve rumuzun ihtiva ettiği anlamlar şunlardır;

Âyin: İncelenmekte olan âyini şerif'in hangisi olduğu,

Selâm: Âyin'in kaçınıcı selamının olduğunu,

Form: Sütununda o bölümde tespit edilen form yapısının (Parantezi içi) bilgi ile ne olduğunu ve altındaki rakamlar kaçınıcı form olduğunu,

Beste Rumuzu: Sütunundaki harfler, ilgili kısımdaki güftelerin lahin yapısını, beste cümlelerinin değişip değişmediğini, T rumuzu ise terennüm lahinlerini, T rumuzunun yanındaki alt rakamlar ise terennüm lahinin yapısının değişip değişmediğini,

Güfte Rumuzu: Rakamlar bestedeki güftelerin her birinin mısra olarak lahin karşılıkların ne olduğunu t harfi ise terennüm lafızlarını, t harfinin yanındaki alt rakam ise terennüm lafzının değişip değişmediğini,

Güfte: Âyin i şerifi oluşturan güftelerin mısralarını ifade etmektedir.

Tablo 2. Osman Dede'ye Ait Hicaz Âyinin 1. Selamının Biçim Tahlili

ÂYİN	SELÂM	FORM (Kâr)	BESTE RUMUZU	GÜFTE RUMUZU	GÜFTE
HICAZ ÂYİN-İ ŞERİFİ (Beste: Nâyî Osman Dede, v.1142/1729)	1	1	A	1	Yâ men livâu aşkıke lâ zâle âliyâ
	1	1	T ₁	t ₁	Yâr hey sultân-ı men vâý
	1	1	A	2	Kad hâbe men yekûnû mine'l-aşkı hâliyâ
	1	1	T ₂	t ₁	Yâr hey sultân-ı men vâý
	1	1	B	3	Nâdâ nesîmü aşkıke fî enfûsi'l-verâ
	1	1	T ₁	t ₁	Yâr hey sultân-ı men vâý
	1	1	A	4	Ahyâkûmû celâliyye celle celâliyâ
	1	1	T ₂	t ₁	Yâr hey sultân-ı men vâý, hünkâr-ı men dost, rânâ-ı men vâý, hey sultân-ı men vâý, yâr-ı yâr

1	1	C	5	Kurretü'l-ayn-i menî ez can belî,yâr yâr
1	1	t ₂	t ₂	yâr yâr
1	1	D	6	Mâh-ı bedrî gird-i mâ gerdan belî,
1	1	t ₃	t ₂	yâr yâr
1	1	C	7	Sad hezâran âferin ber rûy-i tû,
1	1	T ₂	t ₂	yâr yâr
1	1	D	8	Mî firisted hûri vü rıdvan belî,
1	1	T ₃	t ₂	yâr yâr
1	1	E	9	Samt u cû u seher ü uzlet ü zikr-i be-devâm
1	1	T ₄	t ₃	yâr murâd-ı men
1	1	E	10	Nâ-temâmân-ı cihan râ bi-küned kâr-ı temâm
1	1	T ₄	t ₃	yâr murâd-ı men
1	1	F	11	Asl-ı in cümle kemâlât be-cüz mürşid nîst
1	1	T ₅	t ₃	yâr murâd-ı men
1	1	G	12	Sadr-ı sâhib-dil ü kâmil-sıfat ü bahr-âşâm
1	1	T ₆	t ₃	yâr murâd-ı men
1	1	Ğ	13	Şevk-i hayâl-i döst tenim cân-ı cân ider
1	1	T ₇	t ₄	Hey cân-ı men
1	1	H	14	Sûd ü ziyân ü zevk ü gamı bî-nişân ider
1	1	T ₈	t ₄	Hey cân-ı men
1	1	H	15	Gâhî tebessüm ile selâmı temâm-i nâz
1	1	T ₈	t ₄	Hey cân-ı men
1	1	H	16	Aşk âşinâye secdeye âyet beyân ider
1	1	T ₈	t ₄	Hey cân-ı men
1	1	H	17	Bir tâb var ki şu'le-i ruhsâr-ı yârda
1	1	I	18	Cibrîlî aşk lem'asına dîdebân ider
1	1	T ₇	t ₄	Hey cân-ı men
1	1	İ	19	Dâdendem ezel secde ber-i rûy-i sa-nem râ
1	1	T ₇	t ₅	Hey makbul-i men
1	1	İ	20	Ber bâm-i felek bürdem ez an rûy alem râ
1	1	T ₇	t ₅	Hey makbul-i men
1	1	J	21	Mu'ciz bi-nümâ ez leb-i la'let çü

					Mesîhâ
1	1	T ₇	t ₅		Hey makbul-i men
1	1	İ	22		Tâ zinde küñî mürde-i sad-sâle-i gam râ
1	1	T ₇	t ₆		Hey makbul-i men, hey sultân-ı men, Hünkâr-ı men, yâr ihsân meded, Gufrân meded vâ, hey sultân-ı men vâ

Değerlendirme ve yorum: Hicâz âyini'nin 1. Selâm'ının 1 bölümünde güfte ve de lahin birliğinden yola çıkılarak yapılan değerlendirmede, bend-i evvelinde;

“Yâ men livâu aşkıke lâ zâle âliyâ

Kad hâbe men yekûnû mine'l-aşkî hâliyâ

Nâdâ nesîmü aşkıke fî enfûsî'l-verâ

Ahyâkümû celâliyye celle celâliyâ”

Mısralarından oluşan 1 murabbâ beste, bend i sâñisinde ;

“Kurretü'l-ayn-i menî ez can belî

Mâh-ı bedrî gird-i mâ gerdan belî

Sad hezâran âferin ber rûy-i tü

Mî firisted hûri vü rıdvân belî”

Mısralarından oluşan 1 nakış murabbâ beste, Bend i miyânhanesinde;

“Samt u cû u seher ü uzlet ü zıkr-i be-devâm

Nâ-temâmân-ı cihan râ bi-küned kâr-ı temâm

Asl-ı in cümle kemâlât be-cüz mürşid nîst

Sadr-ı sâhib-dil ü kâmil-sıfat ü bahr-âşâm”

Mısralarından oluşan 1 nakış murabbâ beste, 1 nakış müseddes beste;

“Şevk-i hayâl-i dîst tenim cânı cân ider

Sûd ü ziyân ü zevk ü gamı bî-nişân ider

Gâhî tebessüm ile selâmı temâm-i nâz

Aşk âşinâyê secdeye âyet beyân ider

Bir tâb var ki şu'le-i ruhsâr-ı yârda

Cibrîlî aşk lem'asına dîdebân ider”

Mısralarından oluşan 1 nakış müseddes beste, Bend i kararârında da ;

“Dâdendem ezel secde ber-i rûy-i sanem râ

Ber bâm-i felek bürdem ez an rûy alem râ

Mu'ciz bi-nümâ ez leb-i la'let çü Mesîhâ

Tâ zinde küñî mürde-i sad-sâle-i gam râ”

Mısralarından oluşan 1 nakış murabbâ beste bulunan 8+3 beyitten müretteb zeylli müsemmen bir **kâr** formu tesbit edilmiştir. Bölümler arasındaki râbîta lafzî terennümlemlerle bağlanmıştır.

Her ne kadar murabbâlar kendi içlerinde müstakilen değerlendirilebilme durumunda olsalar da, sözlü eserlerin değerlendirilmelerinde aslolan unsurun güfte ve lahin birliğinin olduğu düşünülürse, kafiye, redif ve de lahin uyumundan ve

de terennüm yapılarından yola çıkarak, bu 11 beytin tamâmının bir eser olarak değerlendirilmeleri gerektiği ve formun 8+3 beyitten den müretteb, müsemmen bir **kâr** olduğu kanaatine varılmıştır.

Tablo 3. *Osman Dede'ye Ait Hicaz Âyinin 2. Selamının Biçim Tahlili*

Âyin	Selam	Form (Şarkı)	Beste Rumuzu	Güfte Rumuzu	Güfte
HİCÂZ ÂYİN-İ ŞERİFİ (Bestekârı: Nâyî Osman Dede,	2	1	J	21	Sultân-ı menî sultân-ı menî
	2	1	K	22	Ender dil ü can îmân-ı menî
	2	1	J	23	Der men bi-demî men zinde şevem
	2	1	K	24	Yek cân çi şevad sad cân-ı menî
	2	1	J	25	Âh Ey âşıkân ey âşıkân an kes ki bîned rûy-i ô
	2	1	L	26	Şûrîde gerded akl-i ô âşûfte gerded hûy-i ô
	2	1	T ₁₃	t ₇	Zâlim yâr, Âh mîrim

Her ne kadar murabbâlar kendi içlerinde müstakilen değerlendirilebilme durumunda olsalar da, sözlü eserlerin değerlendirilmelerinde aslanan unsurun güfte ve lahin birliğinin olduğu düşünülürse, kafiye, redif ve de lahin uyumundan ve de terennüm yapılarından yola çıkarak, bu 11 beytin tamâmının bir eser olarak değerlendirilmeleri gerektiği ve formun 8+3 beyitten den müretteb, müsemmen bir **kâr** olduğu kanaatine varılmıştır.

Değerlendirme ve yorum: Hicâz âyin'in 2. selâm'ında tam olarak zemin-meyân ve de karardan oluşan **müseddes bir şarkı formu** tesbit edilmiştir. Sonunda ilâve edilen kısa terennüm lafzı karar hissini kuvvetlendiren bir yeden cümle vazifesi görmüştür.

Tablo 4. *Osman Dede'ye Ait Hicaz Âyinin 3. Selamının 1. Bölümünün biçim tahlili*

Âyin	Selam	Form (şarkı)	Beste Rumuzu	Güfte Rumuzu	Güfte
HİCÂZ ÂYİN-İ ŞERİFİ (Bestekârı: Nâyî Osman Dede,	3	1	M	27	Hüsn yekî hasen yekî yâr yekî sühan yekî
	3	1	M	28	Rûh yekî beden yekî yâr yekî sühan yekî
	3	1	N	29	Yâr-ı dil-i hazin yekî tâ dem-i âteşin yekî
	3	1	M	30	Milket-i aşk u din yekî yâr yekî sühan yekî
	3	1	M	31	Ayn-ı heme ayan yekî mâni-i her beyan yekî
	3	1	M	32	Zikr-i dil ü zeban yekî yâr yekî sühan yekî
	3	1	N	33	Aşk u melâletem yekî sakm u selâme-

					tem yekî
	3	1	M	34	Men' ü melâmetem yekî yâr yekî sühan yekî

Değerlendirme ve yorum: Hicâz âyin'in 3. Selâm'ının 1. Bölümünde zemin-meyan ve de karardan oluşan bir **şarkı formu** tesbit edilmiştir. Formun sonundaki terennüm tâkîben gelecek olan bölüme hazırlık maksadı ile ilave edilmiştir.

Tablo 5. Osman Dede'ye Ait Hicaz Âyinin 3. Selamının 2. Bölümünün Biçim Tahlili

Âyin	Selâm	Form (şarkı)	Beste rumuzu	Güfte rumuzu	Güfte
HİCAZ ÂYİN-İ ŞERİFİ (Beste: Nâyî Osman Dede, v.1142/1729)	3	2	0	32	Ey ki hezâr âferin, âh, bu nice sultân olur
	3	2	Ö	36	Kulu olan kişiler cânım, hüsrev ü hâkân olur
	3	2	0	37	Her ki bugün Veled'e, âh, inanuben yüz süre
	3	2	Ö	38	Yoksul ise bâ y olur cânım, bâ y ise sultân olur

Değerlendirme ve yorum: Hicâz âyin'in 3. Selâm'ının 2. Bölümünde zemin-meyan ve de karardan oluşan bir **şarkı formu** tesbit edilmiştir. Formun sonundaki terennüm takiben gelecek olan bölüme hazırlık maksadı ile ilave edilmiştir. Güfte içerisindeki "âh-cânım ve amân" lafızları terennüm olarak değil, güftenin aslı unsuru olarak telakki edilmiştir.

Tablo 6. Osman Dede'ye Ait Hicaz Âyinin 3. Selamının 3. bölümünün biçim tahlili

Âyin	Selam	Form (Şarkı)	Beste Rumuzu	Güfte Rumuzu	Güfte
HİCÂZ ÂYİN-İ ŞERİFİ (Bestekârı: Nâyî Osman Dede, v.1142/1729)	3	3	P	39	Ey subh-i saâdet zi cebîn-i tû hüveydâ
	3	3	R	40	An hüsn çi hüsneş tekaddes ve Teâlâ
	3	3	S	41	An câ y ki cismest be küllî heme ismest
	3	3	Ş	42	An câ y ki cânest ne ism ü ne müsemmâst
	3	3	T ₁₄	t ₈	Âh yâr-i men yâr âh yâr-i men yâr-i merâ dost yâr-i men vâ y

Değerlendirme ve yorum: Hicaz âyini'nin 3. Selâmı'nın 3. bölümünde; kendi içerisinde dönüşlü olmak üzere, zemin-meyan ve de karardan oluşan bir **şarkı formu** tesbit edilmiştir. Formun sonundaki terennüm formu bozmayıp karar hissinin kuvvetlendirmekle beraber, takiben gelecek olan bölüme hazırlık maksadı ile ilave edilmiştir.

Tablo 7. *Osman Dede'ye Ait Hicaz Âyinin 3. Selamının 4. Bölümünün Biçim Tahlili*

Âyin	Selam	Form (şarkı)	Beste Rumuzu	Güfte Rumuzu	Güfte
HİCÂZ ÂYİN-İ ŞERİFİ (Bestekârı: Nâyî Osman Dede) v.1142/1729)	3	4	U	43	Çün bende neî nidâ-yi şâhî mî zen yâr
	3	4	U	44	Tîr-i nazâr an-çünan ki hâhî mî zen yâr
	3	4	Ü	45	Çün ez hod u gayr-i hod müsellem geştî yâr
	3	4	Ü	46	Bî-hod bi-nişin kûs-i ilahî mî zen yâr
	3	4	V	47	Men bâ tü çünânem ey nigâr-i Hotenî
	3	4	V	48	K'ender galatam ki men tüem yâ tü menî
	3	4	Y	49	Nî men menem ü nî tü tüyî nî tü menî yâr-i yâr
	3	4	V	50	Hem men menem ü hem tü tüyî hem tü menî

Değerlendirme ve yorum: Hicaz âyinin 3. Selâmı'nın 4. bölümünde; zemin-meyan ve de karardan oluşan müsemmen bir **şarkı formu** tesbit edilmiştir. Formun sonundaki terennüm takiben gelecek olan bölüme hazırlık maksadı ile ilave edilmiştir.

Tablo 8. *Osman Dede'ye Ait Hicaz Âyinin 3. Selamının 5. bölümünün Biçim Tahlili*

Âyin	Selam	Form (Şarkı)	Beste Rumuzu	Güfte Rumuzu	Güfte
HİCÂZ ÂYİN-İ ŞERİFİ (Bestekârı: Nâyî Osman Dede, v.1142/1729)	3	5	Z	51	Mevlâye ene't-tâibü mimmâ se-lefâ
	3	5	A ₂	52	Hel yukbelü özrü âşık'ın kad telefâ
	3	5	B ₂	53	În kâne nedâmetî sudûden ve cef
	3	5	C ₂	54	Mevlâye afallâhu afallâhu afâ

Değerlendirme ve yorum: Hicaz âyinin 3. Selâmı'nın 5. bölümünde; kendi içerisinde dönüşlü olmak üzere, zemin-meyan ve de karardan oluşan bir **şarkı formu** tesbit edilmiştir. Şarkının devamında takibeden bölüme hazırlık olmak üzere bir terennüm ilave edildiği görülmüştür.

Tablo 9. *Osman Dede'ye Ait Hicaz Âyinin 3. Selâmının 6. Bölümünün biçim Tahlili*

Âyin	Selam	Form (Şarkı)	Beste Rumuzu	Güfte Rumuzu	Güfte
HICAZ ÂYİN-İ ŞERÎFİ (Bestekârı: Nâyî Osman Dede, v.1142/1729)	3	6	D ₂	55	Kücâst mutrib-i dil tâ zi na'rehâ-yi salâ
	3	6	E ₂	56	Der efkened dem-i ô der hezâr ser sevdâ
	3	6	D ₂	57	Çü âfitâb-i cemâlet ber âmed ez meşrik
	3	6	E ₂	58	Zi zerre zerre şinîdem ki ni'me mevlânâ

Değerlendirme ve yorum: Hicaz âyinin 3. Selâmı'nın 6. bölümünde; kendi içerisinde dönüşlü olmak üzere, zemin-meyan ve de karardan oluşan bir **şarkı formu** tesbit edilmiştir.

Tablo 10. *Osman Dede'ye Ait Hicaz Âyinin 4. Selâmının Biçim Tahlili*

Âyin	Selam	Form (Şarkı)	Beste Rumuzu	Güfte Rumuzu	Güfte
HICAZ ÂYİN-İ ŞERÎFİ (Bestekârı: Nâyî Osman Dede, v.1142/1729)	4	1	F ₂	21	Sultân-ı menî sultân-ı menî
	4	1	G ₂	22	Ender dil ü can îmân-ı menî
	4	1	F ₂	23	Der men bi-demî men zinde şevem
	4	1	G ₂	24	Yek cân çi şevad sad cân-ı menî
	4	1	T ₁₅	t ₉	Âh îmân-ı menî

Değerlendirme ve yorum: Hicaz âyinin 4. Selâmı'nda; kendi içerisinde dönüşlü olmak üzere, zemin-meyan ve de karardan oluşan bir **şarkı formu** tesbit edilmiştir.

Mevlevî âyini beste biçiminin elimizdeki kısıtlı kaynaklar sebebi ile tam olarak beste biçimine eser üzerinden vakıf olamadığımız ancak kaynaklarda verilen tarifler ışığında Nevbet-i Müretteb formu ile büyük benzerlik gösterdiği görülmektedir.

Nevbet-i Müretteb hakkındaki ilk bilgilere Seyyid Şerîf el-Cürcânî'nin (ö. 816/1413) Şerhu Kitâbi'l-Edvâr'ında ulaştığımız Nevbet-i müretteb, **kavl**, **gazel** ve **terâne** isimli üç bölümden oluşmaktadır. Daha mufassal bir izahata Abdülkâdir-i Merâgî'nin eserlerinde rastlanılan nevbet-i müretteb, Abdülkadir Merâgî'ye göre kadim zamanlardan beri bilinen bir mûsiki formudur. Ancak Fârâbî, İbn Sînâ ve Safiyyüddin el-Urmevî gibi mûsiki âlimlerinin eserlerinde bu formdan söz edilmemesi ne zamandan bu tarafa icra edildiği ve tekamül süreci ile alakalı belirsizliğin başlıca sebepleridir.

Abdülkadir Merağiye göre dört veya beş bölümden oluşur. En Mühim hususiyeti, nizamî sıra ile dizilmiş fasıllar arasında makam-usul tenasübiyeti ile eserin başlangıç ve bitiş seslerinin aynı lahinde olmasıdır. Makam ve usullerinin tesbiti ile icra tarzı tamamen icracı ve bestecinin mûsikî zevkine bağlıdır.

Nevbet-i mürettebin bölümleri şunlardır:

1. Kavi. Güfte Arapça'dır. İrticâlî kısımların da yer alması muhtemel olan bu bölümün birinci kısmı, bir taksimle başladıktan sonra bir mısra veya bir beyit üzerinde kurulan ezgi bölümünün matla' (zemin) kısmını teşkil eder. Ardından miyanhâne icra edilir. Miyanhânenin başında bir ara nağme vardır. Burada matla' ve miyanhâne arasındaki insicama dikkat edilmelidir. Nisbet 1 e 2 şeklinde olmalıdır. Yani zeminde 1 mısra kullanılmışsa miyanhanede 1 beyit, zemin 1 beyit ise miyanhane 2 beyit olmalıdır. Bu durumda miyanhânenin ilk mısraı yeni bir güfte ama farklı bir lahinle icra edilirken miyanhanenin ikinci mısra'ında zemin kısmındaki ezgiye dönüş yapılır. Aynı şekilde zemin lahni bir beyit üzerinde bestelenmişse miyanhâne lahni iki beyti kapsar. Bestekâr ayrıca orta ve dönüş kısımlarının arasında terennüm de ekleyebilir. Kavildeki miyanhâne bölümünde nakarat bulunması şarttır. Ayrıca biri lafzî, diğeri ikâf terennümle icra edilen iki tür nakaratın kullanılması mümkündür.

2. Gazel. Farsça güftelerle bestelenmiş olan bu bölümde, bazen nevbet-i mürettebin birinci bölümünden ikinci bölümüne terennümsüz geçiş yapıldığında icra süresi uzatılarak eserin daha etkili olması sağlanabilir. Gazel bölümünün ritmik usulü ve biçim özellikleri kavildekilerle aynıdır.

3. Terâne. Arapça ve Farsça yazılmış olan rubâîlerden oluşur. Eski dönemlerde terâne aynı zamanda bir şiir formunun adı olarak da bilinen bu bölümde icra edilen usul diğer bölümlerde kullanılan usulden farklı değildir. Ayrıca terânenin giriş kısmı usulün ilk darblarıyla başlamaz, eksik ölçülerle başlar.

4. Fûrûdâşt (karar). Abdülkâdir Merâgî'den önceki son dönemde nevbet-i mürettebin son bölümü olup kavle benzer ve güftesi Arapça'dır.

5. Müstezad. Kendine mahsus bir üslubu olan Merâgî, nevbet-i mürettebin dört bahirli biçimine müstezad bahrini de de ilave ederek bu forma yeni bir soluk getirmiştir. Mûsikideki bu formun edebiyattaki müstezad formuyla bir alakası olmadığını belirtmek gerekir. Merâgî'ye göre bu beşinci bölümün bestelenmesinin önemli sebeplerinden biri nevbet-i mürettebin kapalı simetrik bir çerçeve içinde olmayan değişik bir nevbet-i müretteb meydana getirilmesidir. Daha önce kullanılan güfte ve form özelliklerinin tekrarlandığı bu bölüm bütün eserin özeti görünümündedir. İlk dört bahirdeki makam ve usullerin çeşitliliği yanında müstezadda usul giriş kısımları serbest bir şekilde uygulanır.¹⁷

Sonuç

Hicâz âyin'in 1. Selâm'ının 1 bölümünde güfte ve de lahin birliğinden yola çıkılarak yapılan değerlendirmede, bend-i evvelinde; 1 murabbâ beste, bend-i sânsinde; 1 nakış murabbâ beste bend-i miyânhanesinde; 1 nakış murabbâ beste, 1 nakış müseddes beste; bend-i kararârında da; 1 nakış murabbâ beste bulunan ve bölümler arasında lafzî terennümlerle râbitası sağlanan 8+3 beyitten müretteb

¹⁷ Süreyya Agayeva, "Nevbet-i Müretteb" (İstanbul, 2007), 33/43.

zeylli müsemmen bir kâr formunda olduğu,

2. Selâm'ında tam olarak zemin-meyân ve de karardan oluşan müseddes bir şarkı formunda olduğu,

3. Selâm'ının 1. ve 2. bölümünde zemin-meyan ve de karardan oluşan bir şarkı formu, 3. bölümünde; kendi içerisinde dönüşlü olmak üzere, zemin-meyan ve de karardan oluşan bir şarkı formu, 4. Bölümünde, zemin-meyan ve de karardan oluşan müsemmen bir şarkı formu, 5. Bölümünde, kendi içerisinde dönüşlü olmak üzere, zemin-meyan ve de karardan oluşan bir şarkı formu olduğu,

4. Selâm'ında ise kendi içerisinde dönüşlü olmak üzere, zemin-meyan ve de karardan oluşan bir şarkı formu tesbit edilmiştir.

Elde edilen bu verilere göre; Mevlevî âyinleri içerisinde Türk mûsikisindeki Kâr, Beste, Şarkı vb. formları gibi formlar bulunduğu tespit edilmiştir. Her ne kadar kaynaklarda Mevlevî âyinleri'nin nevbet-i müretteb formundan oluştuğu bilgisine rastlamasak da bu çalışmamızdaki bilgilerden mülhem; Mevlevî âyinleri'nin nevbet-i müretteb formundan esinlenerek oluşturulduğu sonucuna varılmıştır.

Funding / Finansman: This research received no external funding. / Bu araştırma herhangi bir dış fon almamıştır.

Conflicts of Interest / Çıkar Çatışması: The author declare no conflict of interest. / Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Kaynakça

- Ahmet Çalışır. *Mevlevî Âyinleri*. Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2016.
- Mehmet Gönül. *Mevlevî Matbah-ı Şerîflerinde Mûsikî ve Semâ Eğitimi*. Konya: Selçuk University Sosyal Bilimler Enstitüsü, ts.
- Mehmet Gönül. "Mevlevîlik ve Mûsikî". *İstem* 5/10 (2007), 75-89.
- Mevlânâ Muhammed Celeleddin Rumi. *Külliyat Şems*. 10 Cilt. Tahran: Amirt Kebir, 1985.
- Mustafa İsmat Uzun. "Mi'râciye". *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2020.
- Nuri Özcan. "Mevlid". *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2004.
- Öztuna, Yılmaz. *Türk Musikisi Ansiklopedisi*. İstanbul: National Education Publishing, 1974.
- Seyyid Muinuddin Ali Envari Tebrizi, Hasan Nasırı Cami. "Tebrizi Envarı Şah Kasım". *Envarı Şah Kasım Tüm Eserleri*. Tahran: Mola, 2015.
- Süleyman Erguner. "Nayi Osman Dede". *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 33/461-462. İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 2007.
- Süreyya Agayeva. "Nevbet-i Müretteb". İstanbul, 2007.
- Timuçin Çevikoğlu. "Yasaklı Âyin - Haşim Bey'in SûZinâk Âyini Şerifi, Bir Hayalin Peşinde _Klasik Türk Müziği Yazıları I". *Edebiyat Ortamı Yayınları* 5 (2017), 251-291.
- Tuğrul İnançer. "Mevlevî Musikisi ve Mukabele âdâbı". *Konya'dan Dünyaya Mevlânâ ve Mevlevîlik*. ed. Nuri şimşekler. 191-203. Konya: Karatay Belediyesi Yayınları, 2002.